

וישב: וחטאתי לאלוהים

וימאן ויאמר אל אשת אדניו הן אדני לא ידע אתי מה בפית וכל אשר יש לו נתן בידו: איננו גדול בפית הזה ממני ולא חשף ממני מאומה כי אם אותך באשר את אשתו, ואיך אעשה הרעה הגדלה הזאת וחטאתי לאלהים? הטענה שמעלה יוסף כנגד אשת פוטיפר המנסה לפתות אותו, מורכבת משני חלקים. בחלק הראשון הוא מסביר את נדיבותו הגדולה של אדוניו, שהפקיד בידו את כל ביתו, מלבד את אשתו, ונתן בו אמון גמור. על בסיס ההנחה הזאת, מסתבר שטענתו של יוסף היא שאינו רוצה לבגוד באמונו של האדון ולנאוף עם אשתו. בחלק השני, מועלה טיעון אחר המהווה הפתעה מסוימת, במקום שהפיסקה תסתיים במלים וחטאתי לאדוני, היא מסתיימת בטיעון ממישור אחר לגמרי: "וחטאתי לאלוהים". אפשר להבין, שאשת פוטיפר יכולה לקבל את הטיעון שלא הגון לבגוד באמונו של בעלה, אולם מה לה ולאלוהיו של יוסף?

רש"י התייחס לתמיהה זו בקיצור נמרץ: "וחטאתי לאלוהים – בני נח נצטוו על העריות". כלומר, שם אלוהים אינו זר לבני נח, גם הם מכירים באלוהים, וכל אדם שיש אלוהים בלבבו אמור להבין את הטענה המוסרית של יוסף. דומה הדבר לדברי אברהם אבינו על המצרים: "אין יראת אלוהים במקום הזה והרגוני על דבר אשתי". חברה מתוקנת, גם אם היא מצרית, אמורה להיות חברה שיש בה יראת אלוהים, ושאינן הורגים בה איש כדי לקחת את אשתו. רד"ק מפנה אל הפסוק בפרשת הבריאח: "ודבק באשתו" – ולא באשת חבירו. משם משמע, שאיסור הניאוף מוטל על כלל האנושות, בהיותם בני אדם המצויים בצו הראשוני והכלל אנושי הזה. במדרש הדגישו שיוסף השתמש בשם אלוהים ולא בשם ה'. הביאור לכך הוא ששם אלוהים הוא שם כללי המכיל גם את אלוהי העמים כולם, בעוד ששם הוי"ה הוא שמו של אלוהי ישראל שאינו מוכר לאומות העולם ואינו מחייב אותם.

יוסף מרבה להשתמש בשם אלוהים. גם בבית הסוהר, הוא מציע לשני שרי פרעה לפתור את החלומות באמרו "הלא לאלוהים פתרונים". גם בעמדו לפני פרעה, הוא תולה את פתרון החלומות באלוהים: "בלעדי, אלוהים יענה את שלום פרעה", "את אשר האלוהים עושה הראה לפרעה". פרעה הפנים את המסר, ותאר את יוסף לפני עבדיו כ"איש אשר רוח אלוהים בו". גם בדברו עם אחיו חוזר יוסף ומציין "את האלוהים אני ירא", וגם הם חוזרים ומזכירים את שם אלוהים בדבריהם עליו ואליו.

יוסף הצדיק הולך בדרכם של אבי-סבו, אברהם אבינו, ואם סבו – שרה אמנו, שהיו עושים נפשות לאלוהים בכל מקום אליו הגיעו. חז"ל ביטאו זאת באמרו: "אברהם היה מגייר את האנשים ושרה היתה מגיירת את הנשים" (רש"י בראשית יב ה על פי בראשית רבה). המושג גיור במליצת האגדה אינו מתפרש מילולית כגיור בצורתו ההלכתית המאוחרת למתן תורה, אלא כחינוך הגויים והבאתם להכרה בחובות המוסריות הכלל-אנושיות הנובעות מיראת אלוהים.

ר' מנחם המאירי (פרובנס, 1249 - 1315) חוזר פעמים רבות בפירושו לתלמוד על ההבחנה בין "עובדי אלילים מכווערים" שעליהם נאמרו ביטויי הגנאי באגדה, וכלפיהם יש לפרש את המאמרים שיש בהם יחס שלילי לגויים בהלכה, לבין "האומות הגדורות בדרכי הדתות" שכלפיהן יש דרישה ליחס של כבוד והגינות ולפעמים גם הערכה. הרמב"ם מלמד דבר קיומם של "חכמי אומות העולם" ו"חסידי אומות העולם". אין אלו גרים שהצטרפו לעם ישראל ועובדים את ה' אלוהי ישראל, אלא אלו גויים, נאמנים לדתם ואמונתם, כדברי הנביא מיכה "כי כל העמים ילכו איש בשם אלוהיו", אבל זו דת מוסרית, מתוקנת, המדריכתם לחיים של יושרה והגינות, ולא לפראות השלטת בעולם האלילי.

גוים יראי אלוהים, מבינים את איסור הניאוף במישור שבו הסביר אותו יוסף לאשת אדוניו – כעבירה מוסרית של בגידה. אמנם לעם ישראל, מנומקים איסורי העריות לא רק בנימוקים מוסריים, אלא גם בערך של הקדושה: "קדושים תהיו, כי קדוש אני ה' אלוהיכם". אולם מן הגויים אין ציפיה ודרישה לחיים של קדושה, הנובעת מן הברית שבין ה' לישראל עמו. לכן מסתפק יוסף בהסבר המוסרי, בעולה שבין אדם לחבירו. השחתה בתחום האישות מצביעה על פגם מוסרי ואישיותי עמוק, ברבדים הבסיסיים ביותר של האנושיות. "נואף אשה חסר לב, משחית נפשו הוא יעשנה, נגע וקלון ימצא, וחרפתו לא תמחה" (משלי ו לב).

ההבנה שיש גוים בעלי ערכים ומוסריות עומדת ביסוד הכבוד שניתן בתורה ועל ידי חכמי ישראל לאותם יחידים או עמים מאומות העולם, שקיימו במידה זו או אחרת את הציפיה מבני האדם להתנהג באנושיות. דמויות כמו יתרו, יונדב בן רכב או איוב בימי התנ"ך, חכמי אתונה ומטרוניתות רומאיות בימי חז"ל. יחסם של חז"ל, ולאחר מכן חכמי הראשונים אל היוונים היה יחס שכזה, עד שקלקלו מעשיהם בימי אנטיוכוס והחלו לגזור גזירות דת

על ישראל. קדמוני היוונים, אלכסנדר מוקדון באגדת חז"ל, או הפילוסופים אפלטון ואריסטו בימי הראשונים, מתוארים כאישי מעלה, הראויים להערכה ולכבוד. אמנם בחנוכה חוגגים את נצחון החשמונאים על מלכות יון הרשעה, נצחון הצדיקים על הרשעים ועוסקי התורה על הזדים, אולם אין זאת אומרת שחנוכה הוא חג של איבת עולם בין ישראל לאומות העולם. חנוכה אינו מבטא ייאוש גמור מן התקוה ש"כל בני בשר יקראו בשמך". אדרבה, חנוכה מצוה להאיר את אורה של תורה ואמונה גם אל החוץ החשוך, בתקוה שפרסום הנס והקריאה בשם אלוהים יביאו את אומות העולם לשוב אל הבריאות הנפשית הטבעית שהיא נחלתם כל בני אנוש ברואי בצלם אלוהים.